

Sälly Josiptšuk

Tartu ülikooli eesti keele ja kirjanduse
õpetaja eriala magister

Identiteedi väljendamine riigieksami kirjutamisosas

Kodu on vaieldamatult kõigi inimeste jaoks tähtis, ometigi lahkuvad paljud eestlased Eestist. Riigieksami tegija lause *Üheks paljudel inimestel ühiseks iseloomujooneks [---] on seiklushimu ja soov avastada tundmatut* viitab sellele, et ehk ei olegi lahkumise põhjused seotud mitte niivõrd Eesti, kuivõrd inimloomusega üldiselt. Samuti leiavad noored, et nende põlvkond erineb stereotüüpsest eestlasest: eestlased on tuntud kui vaikne, väga leplik ja töökas rahvas, kuid ajad on muutunud. Noored oskavad soovida enamat ja avaldada oma arvamust. Riigieksami töödest on hästi näha, kuidas noored eestlased oma identiteeti määratlevad.

Sissejuhatuseks

Eesti vabariigi sajas sünnipäev on meid tavalisest rohkem pannud mõtlema meie riigi ja rahva püsijäämisele ja väärtustamisele. Riiklikus õppekavas pööratakse üld- ja valdkonnapädevuste kaudu järjest enam tähelepanu õpilaste identiteedile ja enesemääratlusele ning rahvuslik identiteet on osa sellest. Eesti keele riigieksam on üks võimalus saada infot noorte mina- ja maailmapildist. Ilmselt on keel vahendiks arvamuste, soovide, tunnete jne väljendamisel, täpsemalt saab näiteks inimese identiteedi kohta järeldusi teha ka pronoomenikasutuse järgi. Teksti sisu ning *mina-* ja *meie-*deiksise analüüsi põhjal tekib pilt eksaminandide enesemääratlusest. Artiklis vaatlen kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil (vt nt Kalmus jt 2015), kuidas on abiturientid riigieksamikirjandites väljendanud oma

identiteeti.¹ Samuti püüan välja selgitada, mil määral vastavad analüüsitud kirjandid riigieksami tööülesandele. Uurimismaterjaliks oli 50 kirjandit, mis kirjutati 2014. aasta eesti keele riigieksami esimese variandi põhjal. Kirjandid pärinevad emakeeleõppija korpusest EMMA. Eksaminandidel oli ülesandeks kirjutada umbes 400-sõnaline kirjand, milles tuli arutleda inimeses peituva rahulolematuse üle, mis sunnib teda kodust lahkuma ja eneseteostusvõimalusi kaugemalt otsima. Näiteid paluti tuua tänapäeva ühiskonnast ja/või kirjandusest ja/või ajaloost. Alustekstideks olid katkendid Tõnu Õnnepalu romaanist „Paradiis” ja Maire Aunaste mälestustest „Iseennast kuulates”.

Eksaminandide jaoks olulised teemad

Kirjandeid analüüsides ja kodeerides leidsin, et esile kerkis viis laia teemakategooriat: kodu tähendus; kodust lahkumise põhjused; lahkujad ja sihtkohad; inimese, eestimaalase ja Eesti kirjeldus; eksaminandide suhtumine kodust lahkumisse. Need kategooriad koosnevad omakorda kitsamatest kategooriatest ehk koodidest. See, kuidas abiturientid on kodu kujutanud, annab meile aimu, mis on eksaminandide jaoks kodu ja mida nad kodu juures enim väärtustavad. Kodu on eriti tähtis nende noorte enesemääratluses, kes seostavad seda juurte ja esivanematega.

Kodust lahkumise põhjustena on kõige sagedamini nimetatud näiteks parema elujärje otsimist, seiklusjanu, armastust, hariduse omandamist, aga on väidetud ka, et mujal lihtsalt on elu parem. Kodust lahkumise põhjused näitavad meile abiturientide põhiväärtusi: missugused põhjused on piisavad selleks, et oma kodu selja taha jätta. Üldistavalt julgen väita, et majandusliku kindlustatuse otsimine on eksaminandide jaoks piisav põhjendus. Samuti saab öelda, et noored peavad end maailmakodanikuks ning näiteks kogemuste või hariduse saamiseks nähakse reisimist ja kolimist pigem loomuliku, normaalsena.

Õpilased on kirjandites väljendanud, et on olemas selged seosed sihtkohtade ja konkreetsete inimrühmade vahel, kes Eestist ära lähevad. See on tihedalt seotud ka kodust lahkumise põhjustega. Näiteks Soome lähevad abiturientide hinnangul peamiselt mehed, kes ei ole rahul oma majandusliku olukorraga, tihti on neil Eestis pere. Noored lähevad Austraaliasse või

¹ Artikkel põhineb 2018. aastal Tartu ülikoolis kaitstud magistritööl „2014. aasta eesti keele riigieksami kirjutamisosa ühe teema kvalitatiivne sisuanalüüs”.

mujale seiklusi otsima ja ennast leidma või ka Inglismaale õppima. Nii on loodud pilt Eesti inimestest ja nende mõttemaailmast.

Eestist ja eestlastest kirjutades väljendasid abiturientid selgelt oma identiteeti. Kui kirjandites ei ole vastupidist väidetud, siis järeldasin, et üldistavalt inimeste või eestlaste kohta käiv kehtib ka nende enda kohta. Eestlasi kujutati peamiselt rahulolematutena, aga sellest tulenevalt ka edasipüüdlisena. Vastanduvatena toodi välja noorem ja vanem põlvkond, kuna viimastest erinevalt peavad noored end ettevõtlikumaks ja innukamaks. Eesti riigi kohta oli eksaminandidel öelda nii halba kui ka head, olenevalt sellest, mis riigiga Eestit võrreldi.

Selle põhjal, kuidas suhtutakse kodumaalt lahkumisse, saab eksaminandid jagada neljaks: 1) need, kes mõistavad lahkujaid, 2) need, kes pooldavad kodust lahkumist, 3) need, kes on lahkumise vastu ning 4) need, kes pooldavad Eestile kasulikku rändamist. Osa pakkus välja ka lahendusi, kuidas saaks inimeste väljarännet peatada. Samas ei leidunud loetud kirjandites kordagi sellist mõtet, et Eestist jäädavalt lahkumine oleks ainuõige tegu. Kuigi abiturientide arvamus kodumaalt lahkumise kohta oli väga erinev, võin öelda, et side kodumaaga on kõigi analüüsitud kirjandite autorite jaoks oluline. Oma seost Eestiga väärtustatakse ja peetakse oluliseks osaks identiteedist.

Identiteediväljendus deiksise abil

Abiturientide enesetunnetusele keskendudes analüüsisin *mina-* ja *mei-*deiksise (vt nt Pajusalu 1999) kasutust kirjandites. See näitab, missugusena ja millises rollis on eksaminandid ennast tajunud.

*Mina-*deiksise kasutamine arutleva kirjutise puhul on loomulik, isegi kui tööülesanne ei suuna kirjutajaid otseselt oma arvamust või kogemusi jagama. Kõige enam väljendavad abiturientid *mina-*deiksisega oma arvamust, mõtteid, soove ja tundeid. Enamasti rõhutatakse omaenda isikut vaid siis, kui kellelegi vastandutakse, muidu on enam rõhku pandud lause või sõnumi sisule. Arvamused ja soovid annavad meile aimu inimese väärtustest, mis on lahutamatult seotud tema minapildiga ehk kaaluka osaga identiteedist.

Näites 3 on kirjutaja kasutanud personaalpronoomeni pikka kuju selleks, et vastandada isiklikku arvamust paljudes riikides kehtivatele seadustele ja ühiskonna suhtumisele, mille kohaselt on samasooliste abielu keelatud.

- (1) *Mina arvan, et omasooliste abielu ei tohiks olla keelatud, kuna see ei kahjusta ega õnesta riiki ega ka kedagi või midagi teist.*

Meie-deiksise kasutamine viitab kirjandi autori kollektiivsele identiteedile. Peamiselt on mitmuse esimese isikuga tähistatud inimkonda, eestlaseid või Eestis elavaid inimesi ning Eesti riiki, aga leidub ka kitsamaid rühmi, nt noored, tänapäeva inimesed jne. *Meie*-deiksise kasutamine tähendab, et kirjutajad on soovinud end esitada mõne kollektiivi osana või püüdnud end lugejale lähemale tuua.

Näites 4 tähistab *meie* inimesi üldiselt, sellele viitab esimeses lauses kasutatud *iga inimene*. Näites 5 viitab aga *meie* eestlastele, kuna kindlasti ei saa Soomes töötamise soovi laiendada kogu inimkonnale ning *meie*-viiteala pole ka kuidagi kitsendatud.

- (2) *Iga inimene peab leidma oma seest tähenduse sõnale kodu ning õppima seda hindama. See on üks osa meist.*
- (3) *Enamik meist ihkab Soome, kus saab rohkem töö eest raha ja kus elukvaliteet on parem.*

Kirjandite vastavus tööjuhendile

Lisaks etteantud valdkondadele, milleks olid tänapäeva ühiskond, kirjandus ja ajalugu, toodi kirjandites näiteid oma elust, eksami alustekstidest ja tuntud inimeste mõtteavaldustest. Ka see, mida abiturientid on kasutanud oma riigieksamikirjandites näitematerjalina, annab meile aimu koolilõpetajate mõttemaailmast. Saame teada, missugused teemad on neile tuttavamad ning keda peavad noored piisavalt mõjukateks, et neile viidata või neid tsiteerida. Selgus, et enim valmistas eksaminandidele raskusi näidete toomine ajaloost, kuna neid näiteid oli vähem ja need ei vastanud otseselt tööjuhendile. Õpilastel oli palutud kirjutada sisemisest rahulolematusest ja eneseteostusvajadusest, kuid paljud ajalooga seotud näited rääkisid perioodidest, mil inimesed olid sunnitud oma kodust lahkuma. Ilma täpsema selgitusega ei saa poliitilisest korrast tingitud pagulust samastada vabatahtliku rändega.

Mainitud osaline vastavus tööülesandele viib meid edasi järgmise olulise teema juurde: eksaminandid on tööjuhiseid täitnud poolikult. Kolm peamist märksõna, millele õpilased oleksid pidanud tähelepanu pöörama, on rahulolematuse, eneseteostus ja kodust lahkumine. Eksaminandid olid

aga keskendunud kodule, kodust lahkumisele ja rahulolematusele, eneseteostus on jäänud tagaplaanile. Samuti ei ole selgelt esitatud nende nähtuste omavahelisi seoseid. Kirjandeid analüüsid jõudsin järeldusele, et säärane ühekülgus võib suuresti olla seotud alusteksti mõjuga eksaminandide mõttekäigule, kuna sarnasused Maire Aunaste teksti katkendiga on ilmsed. Maire Aunaste tekstile on kirjandites ka palju viidatud, mis osutab õpilaste soovile alusteksti kasutada või arvamusele, et neilt oodatakse seda.

Kokkuvõtteks

Riigieksamitöödest saame teada, et abiturientide jaoks on oluline kodu ja kodust lahkumise temaatika, tuuakse välja palju põhjendusi, miks inimesed Eestist ära lähevad, selgitatakse täpsemalt, kes ja kuhu lähevad, ning avaldatakse ka oma arvamust selle kohta. Üldistavalt võib öelda, et gümnaasiumilõpetajad väärtustavad kodu, aga samas ei näe nad Eestist lahkumist väga suure probleemina. Nende hinnangul on ajad ja inimesed muutunud, sellest tulenevalt ka vajadused. Kui mujal pakutakse kõrgemat palka, siis tänapäeval on lihtne ja loomulik see vastu võtta. Näiteks välismaal õppimist või seiklemist peetakse normaalseks etapiks elus. Samas kinnitab näide 6, et hinnatakse võimalust alati koju tagasi pöörduda.

- (4) *Kodumaa võtab oma „lapsed” alati avasüli vastu ja seepärast pole vahet, kas võõrsilt tullakse tagasi ühe, kümne või kolmekümne aasta pärast. Saabutakse võitajatena. Võib-olla on kaotatud mõned sõbrad või tuttavad minevikust, kuid uudsed ja värsked ideed ning arusaamad rikastavad inimest ennast ja ka ühiskonda, kus ta viibib.*

Deiksisekasutus näitab, et oma isiku rõhutamist peetakse oluliseks vaid teatud kontekstides, eeskätt arvamust avaldades ja kellelegi vastandudes. Pigem eelistatakse end näidata osana mõnest laiemast rühmast. Peamiselt viitavad eksaminandid endale kui inimesele, eestlasele või osale Eesti riigist. Enamasti kuulub *meie*-viitealasse ka lugeja, see peaks kirjutajat ja lugejat lähendama, näitama, et nad mõtlevad sarnaselt.

Kirjandeid analüüsid on oluline tähelepanu pöörata tööjuhendile ja alustekstidele, kuna need võivad kirjutajat märgatavalt mõjutada. Tööjuhend seab eksaminandile ette teatud piirid, mis tähendab, et kirjutise põhjal ei saa teha väga üldiseid ja laiahaardelisi järeldusi. Samuti

suunavad õpilasi alustekstid ja kuigi need peavad kirjutajais ideid tekitama, võivad need mõnel juhul laiemat ja mitmekülgsemat mõttearendust pärssida.

Viidatud kirjandus

Kalmus jt = Kalmus, Veronika, Anu Masso, Merle Linno 2015. Kvalitatiivne sisuanalüüs. – Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>.
Pajusalu, Renate 1999. Deiktikud eesti keeles. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

OK